

KAKARETSEO E KGUTSUFADITSWENG

Khamphani ya Mmaene wa Kgauta ya Harmony Limited (eo hamorao e tla bitswa Harmony / “mokopi”) e kgethile Environmental Impact Management Services (Pty) Ltd (EIMS) e le Setsebi sa Tekolo ya Tikoloho (EAP) ho fana ka tumello e hlokaahalang bakeng sa tikoloho le tsamaiso e amanang le ditherisano bakeng sa Projeke e ntjha e sisintsweng ya **Setsi sa Polokelo (TSF) le meaho e amanang le yona** pela Welkom Mmassepaleleng wa Lehale wa Matjhabeng profinseng ya Foreisetata.

Kopo ya projeke ya Nooitgedacht TSF, qalong e ile ya romelwa Lefapheng la Dihlahiswa tsa Diminerale le Matla (DMRE, eo hona jwale e leng DMPR - Lefapha la Dihlahiswa tsa Diminerale le Mafura) ka 2023 mme ka mora moo tlaleho ya pele ya kabo ya mosebetsi e ile ya fuwa ba amehang hore ba e hlahlobe. Leha ho le jwalo, ho tloha ka nako eo, projeke e ile ya dieha ka mabaka a mmalwa mme ho lokela hore ho kenngwe meaho e eketsehileng e le karolo ya kopo e ntjha. Kopo e fetileng e ile ya hulwa mme hona jwale ho romelwa kopo e ntjha bakeng sa projeke.

Mokopi o na le merafo e mmalwa ya kgauta le dipolante tseo a di tsamaisang tikolohong ya Welkom Foreisetata, mme hajwale o lahlela mesaletsa ya kgauta Borwa ho Foreisetata Ditsing tse 2 tsa Polokelo (TSF), St. Helena 4 TSF, St. Helena 123 TSF, Letamo la 23 TSF, Brand D TSF le Target 1&2 TSF. Tshebetso ya Bophelo ba Mmaene (Life of Mine (LOM)) e rerilweng hajwale ya Foreisetata e feta sebaka se behilweng bakeng sa ho lahlela mesaletsa ho di-TSF tsena mme mokopi o etsa tlhahiso ya ho aha TSF e Nooitgedacht bakeng sa ho eketsa sebaka sa ho lahla mesaletsa. Nooitgedacht e tla thusa LoM haesitana le ho kgutliswa ha di-TSF tse 23 tse eketsehileng ho feta kakaretso ya LoM e fihlang ho 2050 (ho ntsha taelo ya ho kgutlisa seteishene sa ho qetela). Projeke ena ya Foreisetata ya ho Kgutlisa di-TSF e tla etswa bakeng sa ho kgutlisa ho fihlela ka di-TSF tse 3 tsa kgale ka nako e le nngwe. Sena se tla dumella batho hore ba tswele pele ba sebetse le hore ho etswe matsete sebakeng sa Welkom. Ho feta moo, ho kgutlisa di-TSF ho tla fella ka hore ho tloswe le hore ho hlwekiswe dibaka tsa ho boloka tsa histori ya kgale mme ho behwe tse ntlafaditsweng tse hlokometseng hantle ho ipapisitswe le melao e metjha ya tsamaiso, kahoo ho tla tloswa dintho tse ka silafatsang tikoloko dibakeng tsena tsa kgale mme di dumella Harmony ho ntlafatsa dibaka tsa kgale le ho di bula e le hore di ka sebediswa bakeng sa merero e meng.

TSF e tla akaretse sebaka se ka bang boholo ba 895 ha jwalokaha ho bontshitswe ho **Error! Reference source not found..** TSF e sisintsweng e tla fumaneha dikarolong tsa polasi tsa Mijannie 66 Ptn 0/RE, Goedgedacht 53 Ptn 0, Nooitgedacht 50 Ptn 0, Jacobsdal 37 Ptn 0 le Rheedersdam 31 Ptn 0.

Ho hlokaahala hore ho ahwe **diphaepe tse nne tse ntjha**:

- Diphaepe pedi tse bolelele ba dikhilomithara tse 10 ho tloha Harmony One Plant ho ya St Helena Booster Pump Station;
- Phaepe e le nngwe e bolelele ba dikhilomithara tse 16 ho tloha TSF ya Brand A ho ya St Helena Booster Pump Station; le
- Phaepe e le nngwe e bolelele ba dikhilomithara tse 17 ho tloha St Helena Booster Pump Station ho ya ho TSF ya FSN 1.

Diphaepe tseo e tla ba tsa tshepe tse hoketsweng tse kentsweng ka hodima lefatshe moo ho tshetsweng samente esale pele mme tsela e bophara ba 3.5m, e bapelaneng le diphaepe e tla hlwekiswa kgirilwa e le hore e ka dumella hore ho ahwe, ho lokiswe le hore ho hlahlojwe sebaka.

Diphaepe tse kopilweng di tla pholletsa le dikarolo tse latelang tsa polasi: Vlakplaats 125 Ptn 3, 4 le 5; Mijannie RE/66 Ptn 0; Toronto RE/115 Ptn 7 le 0; Rietpan 17 Ptn 0; Rietkuil 28 Ptn 0; Letamo la Rheeders 31 Ptn 0; Polasi ya 41 Ptn 20; Ouders Gift 48 Ptn 0; Nooitgedacht 50 Ptn 0; Goedgedacht 53 Ptn 0; Theronia 71 Ptn 1 le 7; Jacobsrust 118 Ptn 0; St Helena 42 Ptn 2 le 3, Polasi ya 80 Ptn 0, Stuirmanship 92 Ptn 1, 7 le 0, Saaiplaas 690 Ptn 1, 11, 15 le 0; Klippan 14 Ptn 1, 2 le 15, Marmageli 20 Ptn 0 le 157 Ptn 0.

Ho phaella moo, ho hloka hore ho ahwe sebaka sa sebaka se setjha sa **polokelo sa metsi sa 40 Megalitre (ML)** polasing ya Klippan 14 Ptn 2 e tla akaretsa sebaka se ho fihlela ho 2 ha. Metsi a kgutlang a tla fepelwa setsing sena moo metsi a tla iswa dipolanteng le ditsing tse kgutlisitsweng tse sebetsang.

Di-EIM di tla bokella le ho romela dikotokomane tse tshehetsang dikopo tsa:

- Tumello ya Tikoloho (EA) le Laesense ya Tsamaiso ya Dikgwerekgwere (WML) ho latela Molao wa Naha wa Taolo ya Tikoloho - NEMA (Molao wa 107 wa 1998)- Ketsahalo e ngotsweng: Tsebiso e Ngotsweng ya 2, Ketsahalo ya 15 le Ditsebiso tse fapaneng tse Ngotsweng tsa 1 le 3 hammoho le Taolo ya Naha ya Tikoloho: Molao wa Dikgwerekgwere – NEMWA (Molao wa 59 wa 2008)- Ketsahalo ya B7, B10 le B11; le
- Laesense ya ho Sebedisa Metsi (WUL) ho latela Molao wa Naha wa Metsi - NWA (Molao wa 36 wa 1998). Tsebediso ya metsi: Karolo ya 21 (c), Karolo ya 21 (i) le Karolo ya 21 (g). Kopo e ka thoko ya Laesense ya ho Sebedisa m Metsi (WUL) e kentswe Lefapheng la Metsi le Tsamaiso ya Dikgwerekgwere (DWS) bakeng sa dintho tse hlokanang tshebediso ya metsi.

MORERO WA TLALEHO YA KABO YA MESEBETSI

Morero wa tshebetso ya kabo ya mesebetsi ke ho:

- Hlwaya maano le melao e amanang le mesebetsi;
- Ho hlohlletsa batho hore ba bone tlhokahalo ya mesebetsi o rerolweng le kamoo o ka bang molemo kateng, ho kenyelletsa le tlhokahalo ya sebaka se kgethilweng le kamoo se leng molemo bakeng sa tshebetso;
- Ho hlwaya le ho netefatsa mesebetsi oo batho ba o ratang le mekgwa e meng ya theknoloji ha ho etswa tlhahlobo ya tekolo ya mesebetsi le dikotsi;
- Moo ho loketseng, bakeng sa ho hlwaya le ho netefatsa sebaka seo ba ratang ho sebeletsa ho sona, ho sebediswa motjha o kenelletseng wa ho kgetha sebaka, o akarelletsang tekolo ya dikotsi le hore na se ka ama batho jwang ho kenyelletsao ba amehang ka yona tse akarelletsang kakaretso ya kamoo se ammeng tikoloho kateng le ho bontsha hore na ho tla sebetsanwa le mekgwa e meng jwang e shebaneng le sebaka seo ho sebeletswang ho ona, batho, setjhaba, morua, le botjhaba ba sebaka seo;
- Ho hlwaya dintlha tsa bohlokwa tse lokelang ho rarollwa mokgahlelong wa tekolo;
- Ho dumellana ka boemo ba tekolo e lokelang ho etswa, ho kenyelletsa le mekgwa ya tshebetso e lokelang ho sebediswa, boqhetseke bo hloka halang, haesitana le hore na dipuisano di ka tswela pele ho fihlela bohologeng bofe mabapi le ho bona hore na mesebetsi eo e ka ama sebaka seo jwang le hore na e ka ba kotsi jwang dinthong tse phelang, ho kenyelletsa le tlhaho, bohlokwa ba yona, ditlamorao, ho tla sebetswa ho isa bohologeng bofe, ka nako e ka le hore na ho ka ameha eng ha ho etsa dintlafatso sebakeng seo ho sebeleditsweng ho sona se kgethilweng; le
- Ho hlwaya mehato e nepahetseng ya ho qoba, ho laola, kapa ho fokotsa ditlamorao tse hlwaiweng le ho fumana hore na ho ka sebetsanwa jwang le dikotsi tse ka bang teng le ho behwa leihlo.

MEKGWA YA TSHEBETSO YA SETJHABA

Tshebetso ya Setjhaba (PPP) bakeng sa projeke e kopileweng e kentswe tshebetsong ho ipapisitswe le ditlhoko tsa Molao wa Naha wa Taolo ya Tikoloho (NEMA) ho ipapisitswe le Melawana e Kopantsweng ya Taolo ya Tikoloho (IEM). PPP e qadile ka la 21 Phuptjane 2024 ha ho ne ho etswa tsebiso ya pele le kgweletso ya ho ingodisa le le dihlopha tse nang le thahasello le tse amehang (I&APs). Maikutlo a tswang ho di-I&AP nakong ya kgweletso ya pele ya ho ngodisa le ho fana ka maikutlo ho fihlela hajwale e kentswe Tlalehong ya Setjhaba ya ho nka Karolo **Error! Reference source not found..**

Maikutlo a fumanweng nakong ya ho hlahloba Tlaleho ya Kabo ya Mesebetsi e tla boela e akarelletswe le ho kenngwa tlalehong ya tshebetso ya Setjhaba Bolaoding bo nang le Bokgoni (CA) hammoho le Tlaleho ya ho Qetela ya Kabo ya Mesebetsi. Ha CA e ka amohela Tlaleho ya Kabo ya Mesebetsi, Tlaleho ya EIA ho akarelletsa EMPr, e tla hlophiswa mme e hlaliswe bakeng sa ho fumana maikutlo a setjhaba e le karolo ya ena ya EIA eo nakong eo ho tla ba le puisano e nngwe le bohle ba amehang.

Tlaleho ena ya Kabo ya Mesebetsi e ntse e fumaneha bakeng sa hore setjhaba ke ka fana ka maikutlo a sona nakong ya matsatsi a 30.

Maikutlo wohle le dikarabo tse tswang dikarolong tse fetileng tse entsweng tsa ho nka karolo ha setjhaba tseo eleng karolo ya dikopo tse ileng tsa hulwa bakeng sa projeke ya TSF ya Nooitgedacht TSF di ntse di kenyelletswe e le karolo ya maikutlo le dikarabo tse teng hona jwale mme di ntse di nkwa di sebetse kopong ena.

DIPROJEKE TSE DING LE HO LEKOLA KAMOO TIKOLOHO E AMEHANG KATENG

E nngwe le e nngwe ya dikotsi le ditsela tseo tikoloho e amehang ka tsona tse hlokometsweng mekgahlelong e fapaneng ya projeke di ile tsa lekolwa. Ditekanyetso tsa tekolo di kenyelletsa mofuta, boholo, nako, boholo / matla, ho fetoha, monyetla, karabelo ya setjhaba, kakaretso ya ho ameha ha tikoloho, le tahlehelo e ke keng ya kgutliswa ya disebediswa.

Ha tikoloho e ameha hampe ka ho kgetheha, ho tla etswa dipatlisiso tse ding le mme ho lekolwe hape nakong ya projeke ya mokgahlelo wa EIA. Ho se ho hlokometswe mehato e ka nkwang bakeng sa ho lokisa mme e tla lokiswa ho itshetlehile ka maikutlo a Setsebi sa Tekolo ya Tikoloho (EAP), dipuisano le setjhaba, le ditekolo tsa ditsebi nakong ya mokgahlelo wa EIA wa projeke. EMPr e amanang le yona e tla hlwaya mekgwa e nepahetseng ya ho lokisa bakeng sa ho qoba, ho fokotsa le/kapa taolo ya ditlamorao tse mpe le ho ntlafatsa moo ho entsweng hantle.

Ho lekola dibaka tse ding ho lekanyeditswe ke taba ya ho fumana sebaka se bulehileng haufi le dimmaene (haholo holo e sebetsehang le kgauta). Ho ile hwa hlwauwa dibaka tse ding tse ding le ho leolwa e le karolo ya phuputso ya 2008 e ileng ya phethwa ke Golder Environmental. E le karolo ya Phuputso ya Golder ya 2008 ho ile ha fumanwa maikutlo a mmalwa a tswang ho ditsebi ho tswa ho ditsebi tsa tikoloho, metsi a holima lefatshe le metsi a ka tlasa lefatshe. Nakong ya kopano ya Komiti ya Tsamaiso e amang bankakarolo ba fapaneng ho kenyelletsa le DWS e ileng ya tshwarwa ka la 25 Mphalane 2007 ho ile ha buisanwa ka diphetho tsa kgetho ya sebaka mme ha kgethwa sebaka se nepahetseng. Ho ile ha dumellanwa ka hore Nooitgedacht ka eona sebaka se ratwang sa TSF (jwalokaha ho dumellanwe le Komiti ya Tsamaiso). Mabaka a sena ke hore boholo ba sebaka se kopilweng libaka tse sa lengwang tse nang le karolo e nyane e lenngwang. Ditlamorao tse mpe tse amang temo le tikoloho di nkuwa di bontsha ho se tsotelle ema di fetwa ke melemo e fumanwang ha ho sebediswa setsi seo.

Ho ile ha kgethwa setsebi sa mefuta e fapaneng ya dihlodilweng bakeng sa ho lekola mefuta e fapaneng ya dihlodilweng e fumanehang sebakeng seo le hore na e ka ameha jwang mabapi le Setsi sa Polokelo sa Nooitgedacht Tailings se sisintsweng le ho tataisa mekgwa e lokelang ho latelwa ya ho fokotsa dikotsi ho ipapisitswe le melao e sebetsehang hajwale le tataiso ya tshebetso e molemohadi. Setsebi se fumane hore ho kgethwa ha sebaka sa Nooitgedacht TSF ho bontshitse ho latela metjha ya ho fokotsa dikotsi, mme ho na le bopaki bo hlakileng ba ho etelletsapele ho qoba, ho fokotsa, le ho nka mehato ya ho kgutlisa sebaka le ho se kenyelletsa meralong ya projeke. Ditlamorao tse bakilweng ke mesaletsa di tla lokela ho elwa hloko, ho dula di behilwe leihlo, mme, moo ho hlokaahalang teng, ho kenngwe tshebetseong meralo e meholo e tsamaisanang le saense. Ke habohlokwa ho tswela pele ba sebedisana le batsamaisi ba boholong, bankakarolo ba sebakeng sa habo lona, le ditsebi tsa ho paballo ya tlhaho bakeng sa ho netefatsa hore projeke e finyella teka tekano pakeng a ditlhoko tsa ntlafatso le ho boloka dihlodilweng tse ikgethang tse fapaneng ka nako a telele tsa sebaka seo le ditshebeletso tsa ntlafatso ya tikoloho. Ho ipapisitswe le tekolo ena le ditlahlobo tse ding tse entsweng, setsi sa Nooitgedacht se ntse se nkwa e le sona feela sebaka se loketseng bakeng sa TSF.

Hajwale mokgwa wa ho boloka dirafshwa ka hore di arolwe ho sebediswa mokgwa wa cyclone e ntse e le wona o ratwang bakeng sa boholo ba tshebetso ya TSF hajwale ya Harmony ka mabaka a hlalositsweng ka

hodimo. Tsela eo mekgwa ya ho boloka e amang tikoloho ka yona e a tshwana, leha ho le jwalo, mekgwa wa cyclone o kgutlisitse ho phalla ha metsi ka tsela e hodimo mme o boetse o a ratwa bakeng sa ditaba tse amanang le theknoloji ya dirafshwa. TSF ya Nooitgedacht e etseditswe ho ba kopanya mekgwa ya ho boloka ya Spiggot le Cyclone. Ka lebaka leo, ha ho na mekgwa kapa ditheknoloji tseding tseo ho tla nahanwa ka tsona mokgahlelong wa EIA, mme ho kgethilwe mekgwa wa cyclone hammoho le wa ho boloka wa Spiggot e le yona e ratwang.

Ho ile ha etswa phuputso e kenelletseng ho bapisa mekgwa e fapaneng ho nahannwe ka dikgetho tse tharo bakeng sa sistimi ya polokelo ya metsi ya 40 megalitre e nang le Phallo e Tlase (LP) (matamo a mabeli a hahilweng ka HDPE, ditanka tse pedi tsa konkreite kapa ditanka tsa tshepe tse leshome le metso e mmedi.). Ho tla fanwa ka mekgwa wa ho qetela o kgethilweng dipatlisisong tsa EIA.

Dikotsi tse kgolo le dintho tse ammeng batho haholo tse hlwailweng Kabong ya Tshebetso ke tse ntseng di nkwa di le boemong bo bobe le ha ho se ho nkilwe mehato ya ho di ntlafatsa. Dintho tse fumanweng di ama batho hampe mme di nkwa di ka ba boemong **bo mahareng - ho bo kotsi haholo** mothating ona:

- Ho shwa / ho kenakenana le diphoofolo tse hlaha, haholo holo Mefuta eo ho Amehilweng ka Hore e Bolokwe (Species of Conservation Concern (SCC)); nakong eo ho hahwang le ha ho sebetswa;
- Ho arohala diphoofolo tse phelang mmoho nakona ha kaho;
- Ho fokotsa boleng ba moya nakong eo ho seng ho sebetswa;
- Ho monya metsi nakong ya kaho, eo ho sebetswang leha ha le tloha sebakeng seo;
- Ha dintho tse silafatsang tikoloho di kena metsing a ka hodimo ho lefatshe nakong eo ho sebetswang;
- Kamoo boleng ba metsi a ka tlasa lefatshe bo amehang kateng nakong ya tshebetso leha ho se ho fallwa tikolohong eo / mekgahlelong eo ho kwalwang ka yona;
- Ho silafatsa mehlodi ya metsi nakong ya tshebetso;
- Ho kenakenana le dibaka tsa phephelo ya metsi le ho fokotsa boleng ba tsona nakong ya kaho;
- Ho phunyea le ho dutla ha diphaepepe ho ka silafatsang tikoloho nakong ya tshebetso;
- Kamoo ho bonahalang eka batho ba tla ameha kateng nakong ya tshebetso;
- Ho lahlehelwa ke menyetla ya ho sebedisa sebaka seo nakong ya kaho;
- Kamoo e amang mekgwa wa batho wa ho iphedisa nakong ya tshebetso;
- Ho eketsa maemo a ka kudisang setjhaba nakong ya kaho;
- Kamoo setjhaba se amehang kateng mabapi le seo se se lebelletseng le tumello e fanwang bakeng sa tshebetso nakong eo ho ahwang le ha ho se ho sebetswa;
- Kamoo seo se amang bophelo bo botle le boiketlo ba setjhaba;
- Ho kgutlisa dibaka tsa Harmony tse se ntse di le teng Foreisetata tsa TSF le ho di ntlafatsa (ho ba le phello e ntle); le
- Hore batho ba tswela pele ba na le mesebetsi mme seo se ama moruo nakong ya kaho le ya tshebetso (phello e ntle).

Dibaka tse hlwailweng e le tse lokelang ho elwa hloko **haholowanyane** ke ka lebaka la diphoofolo tse bonweng tsa SCC (Mefuta ya 15) sebakeng sa TSF hammoho le mabitla a nang le histori ya bohlokwa setjhabeng a fumanehang ka borwa botjhabela ho sebaka sa TSF. Ho ntse ho etswa moralo wa ho fallisa diphoofolo tsa mefuta ya SCC. Ha di se di fallisitswe dintho tsena tsa bakang tshitiso di tla be se di sa

sebetse boemong bona. Ka lebaka la boleng bo ke keng ba nkelwa sebaka ke letho le ho ba kotsing ha diphoofolo tsa SCC tse Nooitgedacht, Ke habohlokwa hore ho etswe Moralo wa ho Hlokomela Mefuta e Fapaneng ya Dihlodilweng (Biodiversity Action Plan (BAP)). Moralo ona o lokela ho kenyelletsa prothokole e tiileng, e tiisitsweng ke saense hore o tla sebetsa ha ho falliswa diphoofolo – o lokela ho etswa le ho kenngwa tshebetso ho ipapisitswe le mekgwa e molemo ka ho fetisisa ya tshebetso, ditlhoko tsa tsamaiso, le mekgwa e fapaneng ya botsebi e tliwang ke ba amehang – bakeng sa ho tiisa hore diphoofolo tse kotsing di tla bolokwa ka nako e telele.

Mabapi le mabitla, TSF e hlophisitse botjha ho qoba sebaka sena seo ho tshabanwang ka sona. Dibaka tsena le maemo a tsona a etsang hore ho tshabanwe le tsona di tla lokiswa mokgahlelong wa EIA hang ha ditekolo tse kenelletseng di phethilwe, ka ho kgetheha dibaka tse nang le phepele e tlase ya metsi di ntse di tla lokiswa. Dibaka tse ding tse ka bang kotsing ka tsela e mahareng ho ya ho e hodimo di akarelletsa dibaka tse fapaneng tse mobu, mekgwabo le dibaka tse diretse. Ho tla lokela ho fokotswe dikotsi tse ka bang teng ho tiisa hore tsela eo dibaka tsena di ka amehang ka yona e ka hara meedi e amohelang. Ditsi tse pedi tse eketsehileng; tse nkilweng e le lefa di boetswe di bonwe setsing sa TSF, mme ditsi tsena di tla tloswa setsing ka ho kenya tumello ya SAHRA.

MORALO WA DIPATLISISO BAKENG SA EIA

Dipatlisiso tse latelang tsa ditsebi e tla ba karolo ya tlaleho ya EIA:

- Mefuta e fapaneng ya dihlodilweng (E lefatsheng);
- Lefa;
- Tsebo ya Temo, Mobu le se ka hlahiswang Sebakeng seo;
- Dipatlisiso tse Mabapi le Metsi a Lefatsheng;
- Dibaka tse Metsi le Mekgwabo (ho kenyelletsa le phuputso ya metsi a mobung);
- Boleng ba moya;
- Ho Fetoha ha Tlelaemete;
- Ditshenyehelo tsa ho Kwala le ho Tsosolosa;
- Moruo wa Setjhaba;
- Dipatlisiso tse Mabapi le Metsi;
- Dipatlisiso tse Mabapi le Mesele ya Dimela le Diphoofolo;
- Sephethephethe;
- Lerata;
- Tse bonahalang; le
- Se behang Bophelo bo Botle Kotsing le Mahlasedi.